

الدّر النظیم

فی مناقب

الأئمة اللّهامیم

علی صدرایی خویی

یکی از این متون را به اهل تحقیق

معرفی نمایم؛ شاید اندیشمندی

کمر همت بیندد و آن را به

صورت مطلوب، تحقیق و

منتشر نماید. إن شاء الله!

نام این نوشته ارزشمند، «الدّر النظیم

فی مناقب الأئمة اللّهامیم»^۱ است.

مؤلف

پدیدآورنده این اثر ارزشمند، شیخ جمال

۱. «لّهامیم» جمع «لهموم» است که به شخص

بزرگوار و شریف گفته می شود.

در میان متون کهنی که توسط عالمان شیعه

تدوین گردیده اند، گاه کتابهای ارزشمندی

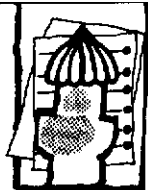
به چشم می خورد که متأسفانه تاکنون به

جامعه علمی عرضه نشده اند و نسخه های

آنها در گوشه کتابخانه ها به فراموشی

سپرده شده است. در این مقال، برآنیم تا

شیخ آقا بزرگ تهرانی نیز درباره وی
می نویسد:

یوسف بن حاتم بن فوز بن مهتد،
الشیخ جمال الدین الشامی المشغری
العاملی المجاز من علی بن طاووس
باجازات متعددة، منها المشتركة مع
جماعة مثل شمس الدین محمد بن
أحمد بن صالح المشغری وأولاده
ونجم الدین محمد الموسوی وأحمد
بن محمد العلوی ومحمد بن
بشیر الحسینی فی ٦٦٤، و منها
المختصة به الكبيرة ذات فصول،
الموسومة بكتاب «الاجازات لكشف
طرق المغازات»، المذكور أوائلها فی
«البحار». وله «المسائل البغدادية»
سألها عن المحقق فأجاب عنها المحقق
وقال انها تدلّ علی فضلیة موردها.
وقد قرأ «الجامع» علی مصنفه یحیی
بن سعید مع جلال الدین محمد بن
علی [المتوفی ٦٨٠] و شرف الدین

۲. ریاض العلماء، میرزا عبدالله افندی، ج ۵،

ص ۳۸۹؛ تعلیقة أمل الآمل، افندی،

ص ۴۳۴

۳. أمل الآمل، شیخ حرّ عاملی، ج ۱، ص ۱۹۰

الدین یوسف بن حاتم شامی عاملی
مشغری، شاگرد محقق حلی است.

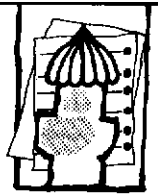
افندی در شرح حال وی می نویسد:

الشیخ الفقیه جمال الدین یوسف بن
حاتم الشامی العاملی المشغری، كان
من اجلة فقهاء تلامذة المحقق والسید
ابن طاووس ايضاً. وقد نقل الشهيد
فی «الذکری» فی مسئله الجمع بین
الصلاّتين وقال: انه قد أورد علی
استاذہ المحقق أن النبی (ص) ان كان
یجمع بین الصلاّتين، فلا حاجة الی
الأذان للثانية، اذ هو الإعلام وللخبر
المتضمن انه عند الجمع بین الصلاّتين
یسقط الأذان وان كان یفرق فلم یتبتم
الی الجمع وجعلتموه افضل؟ فجابہ
المحقق ... و أقول قد حققنا هذه
المسألة فی کتاب «وثیقة النجاة».^۲

شیخ حرّ عاملی نیز در شرح حال وی

گوید:

كان فاضلاً فقیهاً عابداً، له كتب
منها: کتاب «الأربعین فی فضائل
امیر المؤمنین - علیه السلام -». عندنا
منه نسخة، یروی عن المحقق جعفر بن
الحسن بن سعید وعن ابن طاووس.^۳

از وی چندین بار اجازه نقل حدیث و مصنفاتش را دریافت نموده است.

۳- او کتاب «الجامع» را از مؤلف آن یحیی بن سعید حلّی (م. ۶۸۰) درس گرفته و از وی اجازه روایتی دریافت نموده است.

۴- او در نزد علمای عصر خود، با عنوان «فقیه» شناخته می شده است.

۵- از تاریخ تولد و وفات وی، اطلاعی در دست نیست و همین قدر معلوم است که وی در قرن هفتم هجری می زیسته است.

آثار وی

از مؤلف، آثار زیادی نقل نشده است؛ گویا وی سعی داشته کمتر بنویسد و

۴. طبقات اعلام الشيعة (الانوار الساطعة في المائة السابعة)، شیخ آقا بزرگ تهرانی، ص ۲۰۷ و ۲۰۸

۵. بحار الانوار، مجلسی، ص ۱۰۷ و ۱۰۸، الذريعة الى تصانيف الشيعة، شیخ آقا بزرگ تهرانی، ج ۱، ص ۲۳۲، شماره ۱۱۶۴

۶. رياض العلماء، افندی، ج ۵، ص ۳۸۹

۷. الذريعة، ج ۵، ص ۲۱۵، شماره ۱۰۱۴

علی بن محمد بن العلقمی و محمد بن احمد بن صالح القسینی، الذی ذکر هولاء فی اجازته للشیخ طومان وعبر عن صاحب الترجمة بالفقيه يوسف بن حاتم الشامي.^۴

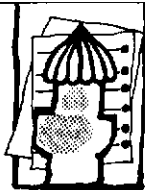
ابن طاووس، اجازه نامه مفصلی برای مؤلف صادر نموده، ولی متأسفانه فقط بخشی از آن به دست ما رسیده است.^۵

از مجموع کلمات عالمان شیعه درباره مؤلف، مطالب زیر استفاده می شود:

۱- او، شاگرد محقق حلّی، صاحب «شرایع الاسلام»، بوده و در جلسه درسی، مباحثاتی با وی در مورد جمع بین نماز ظهر و عصر داشته که شهید اول در کتاب «الذکری» نقل نموده است.^۶

همچنین مؤلف از بغداد، تعدادی سؤال فقهی برای استادش محقق حلّی ارسال نموده که محقق حلّی به آنها پاسخ داده و مجموع سؤال و جوابها به نام «جوابات المسائل البغدادية»^۷ هم اکنون موجود است و در مقدمه آن، محقق حلّی از مؤلف، با عظمت یاد نموده است.

۲- او شاگرد ابن طاووس نیز بوده و

الدَّرَّ النَّظِيمِ فِي مَنَاقِبِ الْأَئِمَّةِ اللَّهَامِيمِ

این اثر، مهمترین و مفصل ترین اثر مؤلف است و نام وی با این اثر جاودانه مانده است. این کتاب از بدو تالیف، مورد توجه اندیشمندان و دانشمندان مسلمان بوده است.

علامه مجلسی در «بحار الانوار» مکرر از این کتاب استفاده نموده و در مورد آن می گوید:

کتاب «الدَّرَّ النَّظِيمِ»، کتاب شریف

کریم مشتمل علی اخبار کثیرة من

طرقنا و طرق المخالفین فی المناقب

وقد ينقل من کتاب «مدینة العلم» و

غیره من الكتب المعتمدة.^{۱۰}

۸. الذریعة، ج ۱، ص ۴۳۱ (با عنوان «الاربعون حدیثاً») و ج ۱۱، ص ۵۳ (با عنوان «رسالة الاربعين حديثاً عن الاربعين رجلاً فی فضائل امير المؤمنين-ع-»).

۹. مقدمه ای بر فقه شیعه، حسین مدرسی طباطبایی، ترجمه محمد آصف فکرت، ص ۱۰۴؛ الذریعة، ج ۵، ص ۲۱۵ و ۲۱۶؛ فهرست نسخه های خطی مجلس شورای اسلامی، ج ۹، ص ۱۶۲

۱۰. بحار الانوار، ج ۱، ص ۴۰، در بحار الانوار در مواردی از «الدَّرَّ النَّظِيمِ» مطالبی نقل شده است: ج ۱۶، ص ۷۷ و ۸۱؛ ج ۲۱، ص ۱۷؛ ج ۳۲، ص ۹۰؛ ج ۳۷، ص ۱۰۷؛ ج ۸۳، ص ۲۱۹؛ ج ۱۰۲، ص ۶۴

خوشبختانه از هر چه که نوشته، امروزه نسخه یا نسخه هایی در دست است. تاکنون آثار زیر از نگاشته های وی شناسایی شده است.

۱- «الاربعين عن الاربعين» یا «رسالة

الاربعين حديثاً عن الاربعين رجلاً فی

فضائل امير المؤمنين(ع)». ^۸ تمامی این

رساله را مؤلف کتاب «المجموع الرائق»

در کتابش درج نموده است. کتاب

«المجموع الرائق» در سال ۱۳۷۵ ش، در

تهران، در دو جلد به چاپ رسیده است.

۲- «المسائل البغدادية»: چنانکه ذکر

شد، این رساله، سؤالات فقهی یی است

که شیخ جمال الدین از استادش (محقق

حلی) پرسیده و محقق به آنها پاسخ داده

است. نسخ متعددی از این رساله در

دست است که کهن ترین آن در سال ۹۸۷

کتابت شده و در کتابخانه آستان قدس

رضوی مشهد به شماره ۲۶۵۵ نگهداری

می شود.^۹

۳- «الدَّرَّ النَّظِيمِ فِي مَنَاقِبِ الْأَئِمَّةِ

اللهامیم» (رساله ای که در مقالة حاضر

معرفی می گردد).

فصول کتاب

مؤلف، کتابش را در دو

جزء و پانزده باب تنظیم

کرده و در هر باب، چند

فصل، قراردادہ است۔

فہرست ابواب و فصول کتاب

چنین است:

الباب الاول، في ذكر رسول

اللہ (ص) [شامل این فصلها]:

فی ذکر نسبہ (ص)، ذکر حلف

الفضول، في ذكر مولده (ص)، في

ذكر منقله في الأصل الطاهرة

والأرحام الزكية من آدم (ع) إلى أن ولده

ابوہ عبداللہ - رضی اللہ عنہ، فی ذکر

منقول رسول الله (ص) من لدن فطامه الي

وقت معشه، فم، ذك معشه، فم، ذك

الاسماء والمعراج، في ذكر أحواله (ص).

من بعد الاسماء الم حمن الهبة، فم

هجرتہ (ص)، فم، معجزاتہ (ص)، فم،

ذِكْ غَزَاةَ التَّمْرِ بِأَسْمَاءَ بِنْتِ مَرْثَدٍ، فَمِنْ ذَلِكَ

از و احه (ص)، فم، ذک اولاده (ص)، فم،

ذکر و فاتہ (ص).

الباب الثاني، في ذكر امير المؤمنين علي بن

ابی طالب (ع) [شامل این فصلها]:

فی ذکر نسبہ (ع)، فی ذکر مولدہ (ع)،

في صفة أمير المؤمنين (ع)، في ماهية

الامامة، في منفعة وجود الامام، في ذكر

تسميته بامرة المؤمنين على عهد رسول الله

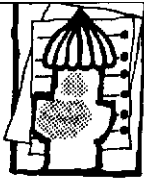
- صلى الله عليه وآله - من طريق العامة، في

معجزاته (۶)، فی ذکر فضائله (۶)، فی

مناشداته(٤)، في حروبه وقتل الناكثين

والمارقين، في خطبه ووصاياہ، ومواعظه

(آغاز جزء دوم کتاب)، فی مسائل سئل

الحسين (ع)، في ذكر مقتل الحسين بن علي -عليهما السلام-، في خروج المسلم، في الحوادث التي حدثت عند قتل الحسين (ع)، في بعض ما رثى به الحسين (ع)، في ذكر ولد الحسين (ع).

الباب السادس، في ذكر أبي محمد علي بن الحسين زين العابدين (ع) [شامل اين فصلها]:

ذكر مولده و شيء من اخباره، في ذكر نبذ من كلامه (ع)، في ذكر معجزاته، في ذكر اولاده (ع)، في ذكر خروج زيد بن علي بن الحسين (ع) و ذكر مقتله، في ذكر يحيى بن زيد بن علي بن الحسين (ع).

الباب السابع، في ذكر أبي جعفر محمد بن علي الباقر (ع) [شامل اين فصلها]:
في ذكر مولده (ع)، في ذكر شيء من صفاته، في ذكر معجزاته، في ذكر نبذ من كلامه، في ذكر وفاته، في ذكر اولاده.

الباب الثامن، في ذكر مولانا الصادق جعفر بن محمد (ع) [شامل اين فصلها]:
في ذكر مولده، في بعض اخباره، في

عنها امير المؤمنين (ع) واجاب و في قضاياء، في الاشعار التي تدل على فضل امير المؤمنين (ع)، في ذكر اولاده (ع)، في ذكر رجال امير المؤمنين الاثني عشر الذين قاموا الى ابي بكر وهو على المنبر، في ذكر مقتل امير المؤمنين (ع).

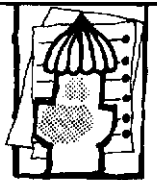
الباب الثالث، في ذكر سيدة نساء العالمين [شامل اين فصلها]:

في ذكر مولدها (ع) و مظلماها، في ذكر وفاتها.

الباب الرابع، في ذكر مولانا الحسن بن علي -عليهما السلام- [شامل اين فصلها]:

في ذكر مولده (ع)، في ذكر بعض فضائله و اخباره، في معجزاته، في ذكر كلامه (ع)، في ذكر وفاته (ع)، في ذكر زوجاته و ولده (ع)، في ذكر الحسن بن الحسن.

الباب الخامس، في ذكر الحسين بن علي (ع)
في ذكر مولده (ع)، في ذكر شيء من فضائله (ع)، في ذكر معجزاته (ع)، في كلام

ذكر معجزاته، في ذكر نبذ من كلامه، في
ذكر وفاته، في ذكر ولده.

الباب التاسع، في ذكر مولانا موسى بن
جعفر (ع) [شامل اين فصلها]:

في ذكر مولده، في ذكر بعضي
اخباره، في ذكر معجزاته، في ذكر شيء
من كلامه، في ذكر وفاته، في ذكر عدد
اولاده.

الباب العاشر، في ذكر مولانا علي بن
موسى الرضا (ع) [شامل اين فصلها]:

في ذكر مولده، في ذكر شيء من
اخباره، في ذكر شيء من معجزاته، في
ذكر نبذ من كلامه، في ذكر وفاته.

الباب الحادى عشر، في ذكر سيدنا ابي
جعفر محمد بن على الجواد (ع) [شامل
اين فصلها]:

في ذكر مولده، في ذكر بعض
اخباره، في ذكر معجزاته، في ذكر بعض
كلامه، في ذكر وفاته، في ذكر ولده.

الباب الثانى عشر، في ذكر الامام ابي

الحسن على بن محمد الهادى (ع) [شامل
اين فصلها]:

في ذكر مولده، في ذكر شيء من
مناقبه، في ذكر معجزاته، في ذكر شيء
من كلامه، في ذكر وفاته، في ذكر ولده.

الباب الثالث عشر، في ذكر الامام ابي
محمد الحسن بن على العسكرى (ع)
[شامل اين فصلها]:

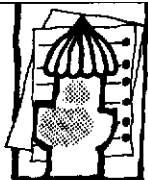
في ذكر مولده، في ذكر شيء من
اخباره، في ذكر شيء من معجزاته، في
ذكر شيء من كلامه، في ذكر وفاته.

الباب الرابع عشر، في ذكر الحجة
صاحب الزمان (ع) [شامل اين فصلها]:

في ذكر مولده، نسبه، في بعض
علام ظهوره.

الباب الخامس عشر [شامل اين فصلها]:

في ذكر الخمسة - صلوات الله عليهم -،
في ذكر فاطمة وعلى والحسن والحسين -
عليهم افضل الصلوة والسلام -، في ذكر
الحسن والحسين - عليهما السلام -، في
العترة، في ذكر الائمة الاثنى عشر وما

از کتابهای شیعه و عامّه بهره جسته که با توجه به از بین رفتن اغلب این کتابها، این کتاب اهمیت فوق العاده ای یافته است. مصادر مؤلف بر دو نوع است: اول، کتابهایی که از آن نقل کرده؛ دوم، دانشمندانی که مؤلف مطالبی از آنها نقل نموده است. ما به ترتیب، ابتدا کتابها و سپس دانشمندانی را که مؤلف از آنها نقل نموده، ذکر می نماییم.

الف) کتابهایی که مؤلف از آنها مطالبی را نقل کرده است:

- ۱- الارشاد فی معرفة حجج الله علی العباد، شیخ مفید،
- ۲- احادیث الهجرة، طبری (با این عبارت: «ذكر الطبري في احاديث الهجرة»)، گویا این کتاب بخشی از تاریخ طبری می باشد.

۳- احیاء العلوم، ابو حامد غزالی،

۱۱. فهرست نسخه های خطی کتابخانه مدرسه آخوند-همدان، دکتر جواد مقصود همدانی، ص ۱۲۲

۱۲. فهرست نسخه های عکسی مرکز میراث اسلامی، سید احمد اشکوری، ج ۱، ص ۳۸۶

جاء فی ذلك عن النبی - صلی الله علیه وآله -، فی ذکر بنی عبدالمطلب، فی ذکر بنی هاشم.

نسخ موجود از کتاب

از این کتاب، تا کنون سه نسخه شناسایی شده است:

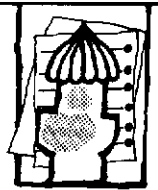
۱- نسخه موجود در کتابخانه غرب همدان به شماره ۱۵۵۳. ۱۱

۲- نسخه کتابخانه میرزا محمد شریف عسکری تهرانی. از سرنوشت این نسخه، فعلاً اطلاعی در دست نیست؛ ولی عکس از آن در کتابخانه حضرت آیه الله مرعشی به شماره ۳۸ و ۳۹ موجود است که این معرفی از روی آن صورت گرفته است.

۳- نسخه کتابخانه سید علی عدنانی خرمشهری، در ۳۴۸ صفحه که از آخر، افتادگی دارد. عکس این نسخه در مرکز میراث اسلامی در قم به شماره ۳۴۶ نگهداری می شود. ۱۲

مآخذ و مصادر مؤلف

مؤلف در این کتاب از مصادر ارزشمندی

۴- اربعین خطب (الاربعون خطبة)،

۵- الأربعین، فخر رازی،

۶- اربعون حدیثاً، ابو عبدالله محمد

بن مسلم بن ابی الفوارس الرازی. مؤلف

از این کتاب، حدیث سی و سوم، سی و

چهارم و سی و هشتم را نقل می کند و در

مورد نسخه آن می نویسد:

«واصل هذه النسخة فی خزانة

النظامية العتیقة».

نسخه ای از این کتاب در کتابخانه

مجلس شورای اسلامی به شماره ۷۰۱۶

موجود است.^{۱۳}

۷- امالی الحاكم،

۸- امالی السمعانی. مؤلف در نقل از

این کتاب می گوید «وجدت فی الجزء

الاول من اجزاء ثلاثة من «امالی

السمعانی» من طرق العامة».

۹- الانوار الباهرة فی انتصار العترة

الطاهرة، ابن طاووس. مؤلف در نقل از

این کتاب، از مؤلف آن با دعای «متع الله

بقائه» یاد می کند و از اینجا استفاده

می شود که قبل از فوت ابن طاووس

(سال ۶۶۴ق)، این کتاب را تألیف نموده

است.

این کتاب از کتابهای مفقود ابن

طاووس است. (کتابخانه ابن طاووس و

احوال و آثار او، تألیف اتان کُلبِرج،

ترجمه سیدعلی قرآنی و رسول

جعفریان، ص ۵۳).

۱۰- تاریخ طبری،

۱۱- تاریخ نسوی. مؤلف با این عبارت

از این کتاب یاد می کند: «قال النسوی فی

تاریخه».

۱۲- الخصائص العلویة علی سائر

البرية، محمد بن علی نطنزی. مؤلف در

وصف مؤلف این کتاب می گوید:

«محمد بن علی نطنزی الذی قال محمد

بن النجار عنه انه نادرة الفلك وكان افضل

اهل زمانی فی بعض فضائله».

۱۳- دلائل الامامة، ابو جعفر محمد

بن رستم بن جریر طبری،

۱۴- الذرية الطاهرة المطهرة، ابی بشر

محمد بن احمد بن حماد دولابی،

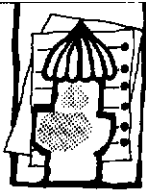
۱۵- ذکر الخمسة المطهرين ومرتبة

المطيعين لاهل بيت محمد سيد الاولين

والآخرين، ابو نعیم حافظ،

۱۳. فهرست نسخه های خطی کتابخانه مجلس

شورای اسلامی، ج ۲۵، ص ۲۵

مندة،

۳۵- کتاب المعرفة، عباد بن یعقوب،

۳۶- کتاب المناقب، احمد بن مولى

بن مردويه،

۳۷- مناقب امير المؤمنين (ع)، معری،

۳۸- المتقى، حاکم خراسانى،

۳۹- مولد النبى (ص)، شيخ صدوق،

۴۰- کتاب الولاية، شيخ العالم ابن

سعد مسعود بن ناصر بن ابى زيد الحافظ

سجستانى. (اهل البيت فى المكتبة

العربية، سيد عبدالعزیز طباطبایى،

ص ۱۶۰ و ۱۶۱).

(ب) اشخاصى كه مؤلف از آنها

مطالبی را نقل کرده است:

۱- ابوبکر مردويه،

۲- ابوعلی بن عبدويه، كه مؤلف از

وى با این عبارت نقل می کند: «عن شيخ

اصحاب الحديث بالرّیّ يعرف بابی على

بن عبدويه ويروون عن شيخ لهم يعرف

بابی بكر بن مردويه»،

۳- ابو سعيد خرگوشی،

۴- ابو غالب محمد بن احمد بن سهل

النحوى،

۱۶- روايات عثمان بن احمد بن سماء،

۱۷- روايات موفق بن احمد مكي

خوارزمی،

۱۸- شرح السنة، بغوی،

۱۹- شرف المصطفى، ابوسعید

خرگوشی،

۲۰- طوق فى تاريخه (فى التاريخ)،

۲۱- کتاب العروس،

۲۲- فضائل الصحابة، احمد بيهقى،

۲۳- الكامل، مبرّد،

۲۴- کتاب ابو زُرعة دمشقى،

۲۵- کتاب ابى بكر مردويه،

۲۶- کتاب الشروانى (من كتب

العامة)،

۲۷- کتاب النبوة، شيخ صدوق،

۲۸- الكشف (تفسير ثعلبى)، ابواسحاق

ثعلبى،

۲۹- كشف الحيرة،

۳۰- لطائف القصص،

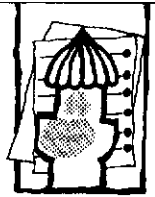
۳۱- لوايح، ابو سعيد خرگوشی،

۳۲- مدينة العلم، شيخ صدوق،

۳۳- المصاييح، ابو العباس احمد بن

ابراهيم حسنى،

۳۴- کتاب المعرفة، ابو عبد الله بن

بواسط، سنة ۵۴۰هـ)،

۱۸- محمد بن زید طبری،

۱۹- محمد فتال،

۲۰- مسعودی.

منابع شرح حال مؤلف

برای آگاهی بیشتر از شرح حال مؤلف،

رجوع کنید به منابع زیر:

امل الآمل، ج ۱، ص ۱۹۰؛ بحار

الانوار، ج ۱، ص ۲۱ و ۴۰؛ تعلیقه امل

الآمل، افندی اصفهانی، ص ۴۳۴ که همان

مطالب «تعلیقه» را در «ریاض العلماء»،

ج ۵، ص ۳۹۰ نیز آورده است؛ کشف

الحجب، ص ۲۱۳؛ الفوائد الرضویه،

ص ۷۱۷؛ طبقات اعلام الشيعة، ج ۷،

ص ۲۰۷ و ۲۰۸؛ الذریعة، ج ۸، ص ۸۶ و

ج ۲۰، ص ۲۵۱؛ فهرست نسخ عکسی

کتابخانه آیه الله مرعشی، ص ۴۱ و ۱۴۳

(شماره ۳ و ۳۹)؛ معجم المؤلفین،

عمر رضا کحّالة، ج ۱۳، ص ۲۸۷.

۵- ابو مخنف لوط بن یحیی، که در

یکی از موارد، مؤلف درباره او گوید:

«ابو مخنف لوط بن یحیی، قال حدثنا

عباس بن عبدالله عن عبدالله بن عباس»،

۶- ابو معمر،

۷- حافظ بن ناصر،

۸- زبیر بن بکار،

۹- زفر بن یحیی بن کثیر بن شادان،

۱۰- سلیم بن قیس هلالی،

۱۱- قاضی عبدالجبار،

۱۲- عبدالله بن محمد بن ابی الدنيا

قرشی،

۱۳- علی الرفاعی،

۱۴- فضل بن ربیع،

۱۵- ابو الخیر مبارک بن سرور بن نجا

الواعظ،

۱۶- محمد بن اسحاق،

۱۷- محمد بن علی الحلابی المغازلی

(با این عبارت: «حدث القاضی الامیر

محمد بن علی الحلابی المغازلی